

VI.

Dr. Konstantin knez Vojnović Užički.

Napisao Dr. Ferdo pl. Šišić.

Dr. Konstantin knez Vojnović Užički, pravi član Jugoslavenske akademije i mnogogodišnji redovni sveučilišni profesor na hrvatskom sveučilištu u Zagrebu, bješe potomak veoma stare i ugledne plemićke porodice. O tom kaže sin njegov, poznati naš književnik Dr. Lujo knez Vojnović Užički, ovo: „Kuća Vojnovićâ pripadaše najstarijemu hercegovačkomu plemstvu. Po turskoj najezi Vojnovići ostadoše kao tributarni knezovi u Popovu i Trebinju, dok se god. 1690. ne digoše protiv Turčina i ne staviše se sa onim zemljama pod zaštitu mletačke republike. Kroz XVIII. vijek zadobiše velika imanja u hercegovskoj oblasti, jedna se grana preseli u Ugarsku i Hrvatsku, gdje nošase barunsku titulu i tamo potkraj XVIII. vijeku izumre, a jedan ogranak starije grane pak pođe u rusku službu za vlade Katarine II. Vojnovići dadoše pet visokih oficira Rusiji, među kojima je najznamenitiji Marko, admiral i osnivač ruske crnomorske flote. Očev djed Đorđe bijaše također u ruskoj službi kao major, odigra znatnu ulogu u rusko-francuskim ratovima, te se oženi u Jakinu (Ancona) s contessom Angeli-Radovani.“

Dr. Konstantin knez Vojnović-Užički rodio se od oca Ivana, veleposjednika i vlastelina, te matere Katarine rođene pl. Gojković dne 2. marta 1832. u Hercegovom, u gradiću sagrađenu bosanskim kraljem Stjepanom Tvrtkom na ulazu u čarobnu Boku Kotorsku. Imao je i mlađega brata Đuru, višegodišnjega predsjednika dalmatinskoga sabora. Otac Ivan umre im još za njihova djetinstva, a kad im se potom mati Katarina preudala za pl. Pellegrinija, ostadoše braća Konstantin i Đuro pod isključivim skrbništvom svoje bake contesse Angelini-Radovani, talijanske plemkinje, koja ih odgoji u najgorljivijem katoličkom pravcu. Kao desetogodišnji dječak (1842.) prijeđe Konstantin u Dubrovnik, gdje se nastanio i neprekidno ostao sve do god. 1858. Razumije se, on se za to vrijeme mladosti svoje potpuno, da tako rečemo, podubrovčio, što mu je samo stim lakše bilo, što su i pređi njegovi naizmjenice stanovali u Dubrovniku i u Hercegovom, i što imadahu zemlje svoje tik uz dubrovačku među. To je važno za poznavanje njegova docnijega života.

Gimnazijske je nauke dovršio naš Kosta u Dubrovniku, u početku pod pijaristima (skolopima), a onda pod svjetovnim svećenicima. Glavni mu profesori bijahu: dum Đuro Pulić (religija), Marko Calogera pozniji biskup spljetski (filozofija), fra Lujo Ciurcia, kasnije arhiepiskop i apostolski vikar u Egiptu (matematika) i Dr. Rocci (za latinsku filologiju). Vjeroučitelju svomu dum Đuri Puliću bijaše najmiliji đak, a i imao je Pulić na njega najsnažnijega utjecaja sve do posljednjega daha; taj se utjecaj može po snazi svojoj uporediti s onim, što ga je kasnije vršio na nj na političkome polju dum Miho Pavlinović. Ispit zrelosti položio je Konstantin Vojnović sa sjajnim uspjehom dne 12. septembra 1850., a onda pođe u Beč, da ondje uči pravo (1851—1854). Kao

mlad pravnik upozna se u Beču s Vukom Stefanovićem Karadžićem, koji mu je docnije bio u Spljetu gost, pa onda i s austrijskim tadanjim glavnim ministrom Aleksandrom Bachom. Bach ga uze nagovarati, da uđe u državnu službu, no ponosni i samosvijesni Vojnović odgovori personificiranomu apsolutizmu: „Ja ljubim slobodu; bit ću ili advokat ili profesor!“ Pa tako je i bilo.

Dovršivši pravne nauke, vrati se Vojnović u Dubrovnik, gdje kao prislušnik stupi kod tamošnjega okružnoga suda u službu (19. aprila 1854. do 15. septembra 1855.). Godine 1855., dne 28. januara, vjenča se s gospođicom Marijom pl. Serragli, kćerju jednoga od najpoznatijih Dubrovčana onoga doba, Luja Serraglija, poznijega dugogodišnjega mu druga u dalmatinskom saboru i jednoga od vođa tako zvane autonomne (talijanaške) stranke u Dalmaciji. Još iste godine 1855. pođe s mladom drugaricom života u Mletke, koji su tada bili u austrijskoj vlasti, te se uze ondje spremati za pravničke stroge ispite. Dne 8. augusta 1856. steče doktorat prava na mletačko-austrijskom sveučilištu u Padovi, no u Mlecima ostade još do potkraj godine. Potom se vrati u Dubrovnik i započe advokatskom praksom u ondašnjega čuvenoga pravnika Dr. Radmillija. Postavši samostalnim advokatom, nagovoriše ga neki prijatelji, da zatraži stallum agendi u Spljetu, što on i učini. Vlada mu dade zatraženo advokatsko mjesto dne 20. marta 1858., pa tako Kosta ostavi toliko mu dragi Dubrovnik.

U ono doba bijaše Spljet glavna kula i sree dalmatinske talijanaške stranke, kojoj stajaše na čelu Bajamonti, čovjek energičan i od osobitoga dojma na sve one, s kojima bi dolazio u bliži dodir. Ne samo žiteljstvo talijanskoga materinjega jezika stajaše uza nj, nego i isto hrvatsko težačko po predgrađima spljetskim i u okolišu.

I u ovakom skroz talijanaškom Spljetu steče naš Kosta kao obrazovan čovjek i vrstan pravnik ubrzo velik glas govornika i odvjetnika, ali i nada sve i glas čovjeka korektna i poštena, a naročito u novčanim stvarima. Tako ga izabra onamošnja trgovačka komora već 2. marta 1859. svojim tajnikom, u kojem također svojstvu steče Vojnović neprolaznih zasluga izdavši prvo statističko djelo u Dalmaciji s natpisom: „Le condizioni economiche del circolo di Spalato negli anni 1861—1863“.

No rad se Vojnovićev nije samo ograničavao na odvjetništvo i tajništvo trgovačke komore. Sa svim žarom plemenite i zanosne duše svoje bacio se on i na političko polje s glavnim programom: sjedinjenje s Hrvatskom. Taj je istup našega Koste stim značajniji, što je u ono doba takav politički pravac bio skupčan upravo s najvećim pogiblima; tu nije odlučivala samo riječ, nego se s talijanaške strane radilo i kame-njem i nožem. Tako se zgodi, da je ne jednom prilikom nahuškana svjetina spljetska jurišala na kuću Vojnovićevu, kad bi on izvjesio hrvatsku zastavu. No tvrdoga uvjerenja njegova ne ušutka ništa. God. 1861., kad je ono vraćen ustav pa se opet sastaše sabori, napisa i izda Vojnović onda čuvenu brošuru: „Un voto per l'unione“, u kojem odlučno branijaše sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom na osnovu istorijsko-narodnoga prava, a u obliku federativnom. Taj spis, napisan klasičnom talijanštinom, postade programatičnim po čitav narodni hrvatski pokret u Dalmaciji, doživi čast polemike s Nikolom Tommaseom i sve do dana današnjega cituju ga u dalmatinskom saboru i u publicističkim polemikama kao sintezu cijeloga pitanja o ujedinjenju. Kako li bješe Vojnović prožet mišlju ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, pokazuje nam, što se malo pred smrt, u svojoj dubrovačkoj dokolici, spremaše, da napiše

brošuru s natpisom: „Četrdeset godina docnije“, u kojoj namjeravaše ocrtati stanje toga pitanja prema godini 1861., kad ga bješe postavio; pokazati na promjene, koje se međutim zgodile, a i na napredak ili na nazadak narodne misli; a na kraju poželio je, da iznese svoje konkretne prijedloge o načinu, kako bi se sjedinjenje imalo izvršiti, kad mu kuene zgodan čas.

Razumije se samo sobom, odvaživši se jednom na sudjelovanje u javnom životu, Vojnović je morao potražiti i ono najkompetentnije mjesto, gdje će glas svoj pred licem čitava naroda podići; to je mjesto bilo dalmatinski sabor. U prvom zasjedanju njegovu nije sudjelovao, jer nije još imao tada zakonom propisanih trideset godina. Ali kod idućih izbora godine 1863. izabraše ga svojim zastupnikom veleposrednici kotorski (5. februara), pače dne 21. aprila 1864. grad Kotor predade mu začasno građanstvo. Sve do godine 1872. zastupao na saboru grad Kotor, a od septembra te godine zamijenio ga s Makarskom, gdje je 9. augusta 1873. izrekao glasoviti svoj programni govor, u kojem i opet najkrepće naglasi misao sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Makarska ga podjedno odabra i začasnim građaninom svojim. Rad Vojnovićev u dalmatinskom saboru od eminentne je važnosti za probuđenje hrvatske svijesti u Dalmaciji. Bješe vatren i ženjajan govornik, pun duboka uvjerenja i blistavih misli, a vazda se tiskao u prve redove najljuće borbe na hrvatsku narodnu stvar, ne mareći ni za kaku pogibao. S toga čeličnoga patriotizma, djelovanje mu na dalmatinskom saboru od godine 1863. go 1875. ispunjava neke od najsvijetlijih stranica tadanje narodne naše prošlosti. Pored Pavlinovića i Klaića, Vojnović je glavni vođa i pokretač narodne borbe, no ipak valja naglasiti, da se više priklanjao pobratimu Pavlinoviću negoli liberalističnom Klaiću.

Svakom prilikom, kad bi tko god ma samo trunom obijedio narod naš, on bi se digao, pa govorio snažno i iskreno.

Samo je po sebi jasno, da je tako izrazita ličnost morala izazvati pažnju đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Već od god. 1864. nalazimo ih u međusobnoj prepisci, a ubrzo i u nekoj svezi u poslu naše Jugoslavenske akademije. Kako je poznato biskup Strossmayer kupio je dvjesta dionica Bajamontijeve „Assoziacione dalmatica;“ od tih darovao je Jugoslavenskoj akademiji stotinu komada. Tom prilikom (1866.), Vojnović je kao zastupnik Jugoslavenske akademije fungirao u Spljetu kod kompetentnih faktora. Dvije godine potom (1868.) i opet ga Jugoslavenska akademija opunomoći, da kao njezin povjerenik preuzme u Spljetu brigu oko sabiranja spomenika za naš narodni muzej.

Godine 1872., mjeseca maja i juna, proputovao je s pobratimom Pavlinovićem Hrvatsku i Slavoniju, pa tom prigodom posjeti biskupa u Djakovu. Po povratku u Spljet napisao poznate „Lettere della Croazia“, koje znatno dopriniješe poznavanju Hrvatske u Dalmaciji i uzajamnomu zbliženju duhova. Međutim se spremalo u Hrvatskoj znatan događaj: banu Mažuraniću uspjelo je oživotvoriti davnu misao i težnju biskupa Strossmayera, to jest otvoreno je godine 1874. kr. hrvatsko sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu. Uoči toga preznamenitoga događaja u našoj kulturnoj a i u političkoj nedavnoj prošlosti, biskup Strossmayer, duša čitave stvari, umah pomisli na Vojnovića kao na vrsnu profesorsku silu u juridičkom fakultetu. U prvi kraj imao je Vojnović predavati kazneno pravo, za koju se disciplinu naročito i spremio, no docnije bude ipak imenovan javnim redovitim profesorom građanskoga prava, dne 24. augusta 1874. Svojim molbi, kojom je kompetirao za sveučilišnoga

profesora, priložio je ove radnje: Statističko-ekonomskoga i političkoga sadržaja bile su: „Un voto per l'unione“, „Le condizioni economiche del circolo di Spalato“ (dva svešćića), „Cenni statistico-economici sul circolo di Spalato“ (pet svešćića), pa „Lettere della Croazia“; juriđičkoga sadržaja bila je radnja: „Sulla convenienza dell'instituzione dei libri fondiari in Dalmazia“ (izišlo u časopisu „La voce dalmatica“). Zachuvši za svoje imenovanje, pođe u Zagreb i položi dne 9. oktobra na ruke barunu Mažuraniću prisegu, a tim činom nastupi službu.

Vojnovićevu se imenovanju obradova pravo reći čitav narod hrvatski, jer poznat i u najširim slojevima sa svoje odlučne borbe za narodnu stvar u Dalmaciji, svi su se s pravom nadali, da će taj oduševljeni zatočnik hrvatske ideje htjeti i umjeti razbuktiti u srcima zanosnih mladih slušača svojih plamen pravoga patriotizma. U najljepšim godinama svoga života — bile su mu tada četrdeset i dvije godine — ostavio je Vojnović milu svoju Dalmaciju, te se preseli u Zagreb, u metropolu hrvatskoga narodnoga života. Tim je činom zapravo ostavio sjajnu službu odvjetničku, u kojoj bješe već ubrao mnoge lovorike snagom riječi svoje i temeljitoga pravničkoga znanja, službu, koja mu je nesumnjivo obećavala povoljno materijalno stanje. No idealistički ga Vojnović pregorje, te se uspe na profesorsku stolicu na najvišem našem obučnom zavodu, da uz vrlo skromnu i čednu nagradu bude omladini uzdanici našoj učiteljem i odgojiteljem. Ova svijetla crta u značaju njegovu vrijedna je, da se vazda napose istakne.

Prvo (nastupno) predavanje držao je Vojnović 29. oktobra 1874. i to s natpisom „Postanak i prispodoba austrijskoga, francuskoga i pruskoga

zakonika“. To prvo predavanje, koje je Vojnović podjedno i odštampao u dalmatinskom listu „Pravo“, donijelo mu je i prvu neugodnost u sveučilišnoj službi. Budući da je u predavanju izrijeком istaknuo, kako će hrvatsko sveučilište pospješiti moralno sjedinjenje Hrvatske s Dalmacijom, dobio je poradi toga prezidijalnim otpisom banskim od 13. decembra 1874. (broj 1814) ukor; nema sumje, da to nije bio čin, koji je potekao iz inicijative Ivana Mažuranića. Ali Vojnovića nije taj ukor ni malo smeo i zaplašio. Još iste godine, kao prorektor, potaknuo je u akademickom senatu, u hrvatske vlade i u dalmatinskoga carskoga namjesnika baruna Rodića pitanje o polaženju hrvatskoga sveučilišta od strane dalmatinskih đaka; razumije se, sve je ostalo na papiru. Ipak Vojnović ne popusti, nego godine 1875. predloži dalmatinskomu saboru, čiji je član bio još u to doba, da budu određena stipendija za đake iz Dalmacije, koji će polaziti hrvatsko sveučilište; ali poradi poznata Ljubisina skandala nije mogao prijedlog biti podnesen, jer dalmatinski sabor bude najprije zatvoren, a onda raspušten. Kod novih izbora grad Makarska i opet ponudi Vojnoviću mandat, no on ga taj put s blagodarnošću otkloni. Odsada dalje, Vojnović se sav posvetio užoj našoj Hrvatskoj, gdje ga ubrzo okupiše razni poslovi.

U junu 1877. izabran bude od svojih sveučilišnih drugova rektorom za naukovnu godinu 1877/8., nakon što je ravno pred tim (1876/7.) obavljao funkciju dekana u juridičkom fakultetu. Instalacioni mu govor obrađivao je temu: „O zadaći našega sveučilišta, da uzgaja najviše ideale.“ U tom po njegovo mišljenje toliko značajnom govoru reče među ostalim i ovo:

„Nastojanje sadašnje, koje se opaža mal ne u svim učevnim zavodima, da se naime naučavanje odluči od

uzgoja, te da se školi prepusti samo prvo, ne osniva se na pravomu poznavanju čovjeka, ne postizava svoj cilj, kako ni sve ono, što je protunaravno, a u isto je doba pogubno. Ne možeš čovjeka prepоловити, secirati ga, kako čini anatom. Naučavaš li ga, ako i ne ćeš, a ti ga i uzgajaš; uzgajaš li ga, a to ga i podučaješ. Uzgoj nije nego harmonički razvitak svih moći, sila i sposobnosti prema konačnome cilju čovječjem. Tko podučava, goji um učenikov, a tim upliva na volju njegovu, ako je istina, da razum diktuje svoje propise volji, koja ih vrši. I zato je konačni cilj i nauke i uzgoja poznavanje istine i ostvarenja ove u životu, te obuzima čovjeka u svim njegovim odnošajima, da ga othrani za pravo čovječanstvo. A tko bi mislio, da se ima nauka odlučiti od uzgoja i ovo odlučenje tako razumjeti, da znanost ima apstrahirati od svake moralne istine, taj bi izrazio mnijenje najpogibelnije za pravi narodni napredak . . . Nije dosta gojiti znanost; bez moralne istine ova postaje oruđem kvara i zla. Ne da se razlučivati naučavanje od uzgajanja još manje u ono doba, na koje spada sveučilišna mladež od osamnaeste do dvadeset i četvrte godine, kad je uzgoj u gimnazijama, tim glavnim rasadnicima sveučilišta, tek za polu dotjeran, te zahtijeva dalje obrađivanje, ne će li mladice, zapostavljene i zanemarene, poginuti budi od leda budi od žege. Tim manje se daje to nenaravno razlučivanje obaviti, što je uzgoj posao cijeloga života čovječjega. A taj trajni karakter uzgoja upućuje nas neophodno na nadzemni život, u koji se njeni plodovi беру; drugačije bi život čovječji bio niži od života cvijeta, čije se sjeme u novi cvijet pretvara, a njegov bi ideal bio grob, u koji se njegovi ostanci ukapaju, uz smiješni pozdrav pepelu njegovu: „sit tibi terra levis“; drugačije bi zadaća bila zamjenito ukapanje starog naraštaja kroz mladog. Tada

bi najmudriji filozof bio onaj, koji reče: „edamus et bibamus“ s onim, što slijedi.“ Uzgoj pak, što ga Vojnović traži u svim školama od najnižih pa do najviših, uzgoj je kršćanski. On kaže u svojem govoru: „Osnivajući se na iskustvu stoljeća, koja nam kažu, kakove je plodove kršćanska pedagogika za devetnaest stoljeća donijela u čitavoj civilizovanoj Evropi, a napose domovini našoj, možemo tvrditi, da svaka odgoja, koja bi u Hrvatskoj apstrahirala od kršćanskih ideala, koja bi i negativnim načinom mukom mimoišla čimbenike kršćanskoga uzgajanja, koja bi mislila, da učitelji mogu bez Boga i bez Krista Gospoda hrvatskoj mladeži budi u pučkim, budi u srednjim školama udariti temelj odgoja, osujetila bi najglavniju zadaću sveučilišta, dapače odrezala bi žile stablu hrvatske kulture, te bi ubila u povelju za Boga i za domovinu mladence naše.“ A onda: „Ja ne znam što mogu prigovarati kršćanskoj gojidbi neki privrženici pozitivnih znanosti, kad se u sinove te gojidbe broje: Kopernik, Galilei, Newton, Bošković, Laplace, Secchi itd. Ona nije nikad podrezivala krila poletu genija čovječanstva, nego je samo bdila, da ga ne strovale ili ne unesreće Ikarovi ili Prometejevi pokusi.“

Eto, u tim karakterističnim riječima najbolje se ogleda duša Vojnovićeva, toliko zauzeta za sveučilišnu mladež. Koliko li ju je ljubio, koliko li se za nju starao, pokazuju riječi njegove izrečene još u prvom nastupnom predavanju, kojima ostade kroz cijelo vrijeme aktivnoga boravka na sveučilištu vjeran: „Ja vam pružam prijateljsku ruku,“ uskliknu profesor svojim slušačima, „i otvaram vam svoje srce. Ja ljubim mladež i ljubio sam ju uvijek, jer ljubim domovinu svoju, jer ne samo da na mlađima svijet ostaje, nego na sreću mladeži počiva i budućnost domovine. Znam, da se ponosite hrvatskim imenom, hrvatskom vašom domovinom i

kraljevinom; znam, da ste spremni za nju svaku žrtvu podnijeti. Vi stvarate danomice ljubljenu Hrvatsku. U vas je lijek, da ju ovjekovječite, da joj vratite život, koji vam je ona dala. Vas ide čast tu ogromnu zadaću riješiti: da se Hrvatska uporedi brzim koracanjem na putu prosvjete s izobraženim narodima srednje i zapadne Evrope, ili da za uvijek izgubi samostalnost svoju: Vas, da joj se tuđinci pred pragom njezinim poklone i da se uvjere, kako i maleni narod, samo neka je samosvijestan, izobražen i čudoredan, može mirno i neustrašivo u svoju budućnost pogledati, nju čekati i dočekati.“

Nu posebnu je pažnju vazda posvećivao mladeži hrvatskoj iz Istre i Dalmacije. Pa tako i vidimo, gdje je kao rektor prvi uzeo nastojati o bližem reciprocitetu između našega sveučilišta i austrijskih. Izradio je opsežnu spomenicu o željama našega sveučilišta, te ju je potom podastro banu Ivanu Mažuraniću. U istoj se stvari međutim i privatno obratio na tadanjega austrijskoga ministra za bogoštovlje i nastavu dr. Karla pl. Stremayra, šta više, kasnije ga je naša vlada u tom poslu poslala u Beč, gdje je lično ne samo kod ministra Stremayra zastupao prijedloge našega akademičkoga senata istaknute u gornjoj spomenici, nego je u tom predmetu bio primljen i u audijenciju kod Njegova Veličanstva. To je njegovo nastojanje urodilo time, da su Previšnjim riješenjem od 25. oktobra 1878. prije svega slušačima našega juridičkoga fakulteta iz Hrvatske i Slavonije zajamčene one prednosti, što su ih prije uživali slušači pravoslavne akademije, a onda su prenesene i na slušače iz Istre i Dalmacije, ali uz taj dodatak, da imadu sudstvene i državno-znanstvene ispite a i stroge ispite položiti na austrijskim sveučilištima, ako žele polučiti kakvu državnu ili javnu službu u zemljama onkraj Litave. Nadalje dopušteno je slušačima

iz Dalmacije i Istre, da mogu u našem sveučilištu uživati državne stipendije, a kandidatima srednjoškolskoga učiteljstva konačno, da mogu polaziti naš mudroslovni fakultet, ali da prema naukovnom redu u Austriji moraju jednu godinu trogodišta (sada četverogodišta) provesti u kojem austrijskom sveučilištu, gdje imadu i učiteljski ispit za srednje škole polagati. Kak je poznato, do danas nijesmo u pitanju reciprociteta našega sveučilišta doprli dalje.

U isto vrijeme bude Vojnović izabran predsjednikom odbora za prijenos Preradovićevih kostiju u domovinu, pa je svoju zadaću časno izvršio dne 14. jula 1878.

Međutim se dao Vojnović i u novoj svojoj postojbini na polje političko, jer kako je u njemu bilo srce široko, koje je tako živo kucalo za domovinu i narod hrvatski, kao da mu isključivo djelovanje sa sveučilišne katedre ne bijaše dovoljno. Pristao je uz onu stranku, koju je držao najpravednijom i po domovinu hrvatsku najkorisnijom. Uz nju pristade svim žarom plemenite svoje duše, tako da joj bude jedan od glavnih predstavnika i vođa, ali i jedan od njenih ponajglavnijih govornika.

Vojnović je sjedio u hrvatskom saboru kroz dvije periode 1878.—1881. i 1881—1884. U prvoj zastupao je virsko-novigradski kotar, a u drugoj đakovački. U prvoj periodi sudjelovao je kao član odbora za adresu, pače on je bio njen izvjestitelj u saboru. Podjedno je izabran u kraljevinski odbor za produljenje financijalne nagode s Ugarskom. Poslije dugotrajnih prijevora u Pešti i Zagrebu, Vojnović se ne složi sa stanovištem većine, već izradi posebni svoj votum separatum protiv nove nagode, ograničene na 45% naših prihoda za pokriće autonomnih potreba i na nov ključ za zajedničke troškove. Taj svoj votum separatum obrazložio je u saboru dva puta, 16. juna 1880. kroz dva sata i po,

te 22. juna, kad je odgovorio na učinjene mu prigovore. U isto vrijeme potpisao je prijedlog dvadeset i četvorice zastupnika, da se dokine tečaj mađarskoga jezika za financijske činovnike u Zagrebu („Davidova škola“) kao povreda nagode. O svom djelovanju u saboru u to doba zabilježio je Vojnović sam ovako: „Valjda u ovom znamenitom zasjedanju najvišu po meni mogućnu djelatnost sam razvio na političkom polju. Hoće li ona prestati, ili se dalje razviti, prepuštam Božjoj Providnosti, kojoj hvala i slava na snazi, koju je ona meni slabiću podijelila.“

Kako je poznato, za toga je saborskoga zasijedanja došlo do secesije kod većine. Sada postade „Obzor“ od 1. jula 1880. organom opozicije, koja se prozvala „nezavisnom narodnom strankom“. Njen program izradio je Vojnović, a podjedno ga drugovi u klubu izabraše svojim potpredsjednikom. U idućoj sesiji, u junu 1881., držao je Vojnović govor o riječkom pitanju, i premda mu je govor bio vrlo umjeren, ban Ladislav grof Pejacsevich ipak ga poslije sjednice pozove k sebi na privatni razgovor, u kojem mu nagovijesti suspenziju od službe i plaće, na što mu Vojnović smiješeći se odgovori, da ga ne drži takovim, da će to učiniti. No tako se odista i zgodi. Dne 8. augusta bude Vojnović banskom odlukom suspendiran od službe i plaće, te protiv njega određena disciplinarna istraga s motivacijom, što se tobože prigodom zagrebačkih gradskih izbora istaknuo vladanjem nekorektnim, a osim toga uopće takovim, koje njegovu zvanju ne dolikuje, te se za valjan odgoj mladeži upravo pogibeljnim pokazuje. To bansko riješenje primi Vojnović sasvim hladokrvno dne 12. augusta, očekujući disciplinarnu istragu, koja je izvršena 28. septembra. No odmah se pokazalo, da ona ne može iznijeti povoljnijih za vladu rezultata. Sada

dozove ban Pejacsevich Vojnovića k sebi, te mu stavi alternativu: ili se odreći zastupničkoga mandata, ili biti otpušten. To je zacijelo bio najkritičniji čas u životu Vojnovićevu: imao je da bira između poštenja političkoga i bijede. On odabere bijedu, ne pokorivši se banovoj želji. Sam o tom kritičnom času piše u svojim bilješkama, kako nije klonuo, „jer volio sam da spasem poštenje svoje, ugled moga zvanja pred omladinom, negoli da se iznevjerim svojim izbornicima, a stranci našoj zadam teški udarac“. U to je došlo do novih saborskih izbora. Vojnovića izabere 13. septembra 1881. Đakovo, te on ulazi u novi sabor ponosne glave, još uvijek suspendiran od službe i plaće. Banu Pejacsevichu ne preostade drugo, već da popravi, što je pogriješio na nedužnom čovjeku, i dne 11. marta 1882. opet ga uspostavi u sveučilišnoj službi, ali ga podjedno opomene, da ne vrši na slušače nikake političke impresije. „Premda je moja zastupnička nepovredivost“ — zabilježi tom prigodom Vojnović — „bila povrijeđena prijetnjom strožih mjera, ako bih ja utvrdio omladinu u otporu protiv državnih institucija, ipak sam nastojao svoje zastupničke dužnosti po svojoj savjesti ispunjavati tjerajući onu umjerenu opoziciju, koju sam vodio i prije svoje suspendacije.“

I za te druge saborske periode Vojnović se ističe kao jedan od najžilavijih debatera manjine, a navlastito je i opet poveo riječ o riječkom pitanju. Uspjelo mu je, da je sve saborske stranke složio u priznanju, da je Rijeka cjeloviti dio kraljevine Hrvatske, i govorio o tom predmetu. Šta više, sabor ga potom odabere u onaj kraljevinski odbor, koji je imao s Ugarskom raspraviti kobno riječko pitanje. No videći, da su stvari tada po nas stojale vrlo traljavo, uze preporučivati, da se ne urgira sastanak kraljevinskih odbora, znajući dobro, da ili se

ne bi polučio nikaki uspjeh, ili pače upravo škodljiv po Hrvatsku.

Međutim nastala promjena na banskoj stolici i u decembru 1883. otvorila sabor novi ban grof Khuen-Héderváry. I opet izradi Vojnović adresu u ime nezavisne narodne stranke, a branio ju je u saboru značajnim govorom (15. januara 1884.). Taj govor zajedno s adresom objelodanjen je onda štampom u zasebnoj brošuri: „Što hoće nezavisna narodna stranka“, te se i opet uzeo smatrati programom stranke. U to se u maju 1884. sastadoše u Pešti oba kraljevinska odbora za riješenje riječkoga pitanja. I sada ostade Vojnović sa svojim mišljenjem u manjini, pa stoga dade votum separatum u smislu, da se u potankosti riječke autonomije nema ulaziti sve dotle, dok Ugarska ne priznade prava Hrvatske na Rijeku. No nešto znatnije za naša prava nije se dalo postići. Vojnović vidio je glavni razlog te narodne nedaće u stranačkoj razrožnosti. Stoga uze raditi oko zbliženja raznih opozicionih stranaka, no bez uspjeha. Kad je zatim ban grof Khuen-Héderváry raspustio sabor i raspisao nove izbore, zabilježi Vojnović ove značajne riječi: „Vidjevši rascjepkanost malo ne neizlječivu stranaka i osujećeno svako moje nastojanje za slogu raznih frakcija opozicije u oči pogibli, koja je prijetila samostalnosti Hrvatske, dao sam se samo za nevolju opet kandidirati u Đakovu, da mi se ne bi predbacilo, da sam ostavio na cjedilu svoj izborni kotar, i da ne bih pravio neprilika ljubljenoj svome ocu i biskupu. Bio sam u Dubrovniku, te sam uživao zemaljski raj u čarobnom Gružu, kad mi dođe vijest, da sam na izbornom polju propao za jedan glas, samovoljno oduzet meni, a upisan na korist vladinog kandidata po povjerenstvu. Zahvalio sam i zahvaljujem bežjoj Providnosti na tom lijepom daru.“

Odsada unaprijed Vojnovićevo je političko djelovanje ograničeno na pohađanje klubskih sjednica, u kojima je preporučivao, da bi nezavisna narodna stranka poduprla akciju centra, što ga tada osnovaše grof Ivan Drašković i barun Jovan Živković. Podjedno nije napustio ni ideje zbliženja i sloge između ostalih političkih frakcija; „ali doktrinarni prigovori“ — bilježi on — „stali su na put svakoj složnoj akciji stranaka, a stranka prava nije se htjela udaljiti ni za dlaku od svoga negativnoga stanovišta.“ Poradi toga Vojnović je upravo očajavao, a to stim više, što se približavao čas, kad će sabor hrvatski primiti novu financijsku nagodu s Ugarskom. Kad se to zbilo, zabilježi Vojnović ovako: „Osvjedočen dugim i teškim iskustvom o (bar za koje vrijeme) neizlječiv sti nesloge u našoj političkoj inteligenciji; videći, da svaka stranka gleda više, da pravi kapital za svoj teoretički program, a ne će da nastoji spasiti na praktičnom polju svagdanje borbe ono, što se dâ spasiti od naših političkih pravica na korist stradajućemu narodu; bivši potpuno zavladao politički besplodni doktrinarizam: odlučio sam ostaviti i onako ograničeno političko polje, netom hude po saboru prihvaćeno tobožnje saniranje nagode, s kojim će započeti nova politička faza, u koju ne ću dalje uticati.“ No kad je Vojnović vidio, kojim su smjerom pošli naši javni poslovi, osjeti, da mu patriotska dužnost ne može dopustiti, da se sasvim na stranu povuče. „Nisam mogao,“ bilježi on, „ni smio potpuno ostaviti političko polje posred sve to dubljega propadanja samostalnosti Hrvatske kroz Héderváryjevu vladu i saboru po njemu stvorenom. Slijedio sam zato nastojati iz petnih žila, da bi se sjeдинile neodvisna narodna stranka, nezavisni Srbi i centrum.“ Ovo se odista dogodi u junu 1887., i to na osnovu programa, što ga je izradio Vojnović. No već

u najkraće vrijeme nestade te složne stranke: prvi morao ju je po višem nalogu ostaviti grof Ivan Drašković, a onda je napustiše neki neodvišnjaci, dok Srbi uopće nikad i ne potpisaše zajedničkoga programa. U tom potpunom stranačkom kaosu obavljani su novi izbori (god. 1887.). Vojnović je i taj put kandidirao u Đakovu, i to u prvom redu zato, da mu se ne uzmogne spočitnuti, da je on kriv gubitku kotara. Razumije se, on pade. Kad mu se zatim i opet izjalovi sav trud, da okupi oporbene redove u jednu složnu vojsku, on se konačno godine 1888. povuče s političkoga polja, na kojem je kroz toliko godina radio po najboljem uvjerenju i znanju, a na korist Hrvatske.

Za vrijeme tih političkih trzavica, Vojnović bježe okupljen i na drugoj strani.

Godine 1877. izabran bude potpredsjednikom odbora za proslavu 50-godišnjice biskupovanja pape Pija IX., te je predveo deputaciju u Rim i ondje je pred Svetim Ocem u Vatikanu pročitao adresu. Koliko li je Vojnović bio uvažena ličnost u Vatikanu, najbolje nam pokazuje, što mu je za svetkovanja srebrnoga pira (27. januara 1880.) kardinal i državni tajnik Nina poslao čestitke pape Leona XIII. s velikom slikom Svetoga Oca, koji ju je svojeručno potpisao uz motto: *Exurge Domine, adjuva nos*. U isto vrijeme dobio je na prijedlog biskupa Strossmayera konturski krst reda sv. Grgura Velikoga. Kad je malo zatim stigao u Zagreb papinski pronuncij kardinal Jacobini (od 7. do 13. septembra), izvijestio ga je Vojnović o stanju crkve u Hrvatskoj i poslao novinama rimskim „*Osservatore Romano*“ odljji dopis o značenju kardinalova putovanja i o zadatku katoličke Hrvatske i Dalmacije na Istoku. Slijedeće godine 1881. mjeseca juna pošao je s biskupom Strossmayerom u Rim kao član odbora za hodočašće. Tom

prilikom primio ga je s Poljacima knezom Adamom Sapiehom i grofom Stanislavom Tarnowskim u privatnu audijenciju Leon XIII. No tužna ga jedna zgoda doskora opet donese u Rim. Ovdje je naime dne 26. maja 1883. umr'o ljubljani njegov profesor na dubrovačkoj gimnaziji don Đuro Pulić. Kako ga je pokojnik odredio za uređivača svoje ostavštine, morao se zadržavati u vječnom gradu od 9. do 22. augusta. Tom prilikom, dne 18. augusta, i opet ga primi Leon XIII. u privatnu audijenciju, a sutradan ga pričesti u privatnoj kapeli u Vatikanu. Posljednji put bješe Vojnović u Rimu s biskupom Strossmayerom u aprilu 1888., pa je tada i opet Sv. Ocu pročitao jednu hodočasničku adresu. No Vojnović nije samo na taj način pokazivao veliku privrženost svoju apostolskoj stolici. On je u isti mah pisao o papinskom pitanju razne članke po novinama. Upravo taj njegov rijetko iskreni katolicizam bješe razlogom, da je 30. juna 1881. postao članom filozofičke akademije sv. Tome Akvinskoga u Rimu, a godine 1883., dne 22. oktobra, „confrate di S. Gerolamo“.

Poslije njih pak odabere ga članom svojim i naša Akademija. Glavna skupština od 27. novembra 1889. izabere Vojnovića članom dopisnikom, nakon što je on dne 9. marta 1889. kao gost čitao raspravu: „Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru s obzirom na ostalo crnogorsko zakonarstvo“, koja je zatim i štampana u „Radu“ (knj. 96.). Izboru svomu za člana naše akademije Vojnović se veoma obradovao. „Istisnut silom događaja,“ bilježi on, „od političkoga polja, odlučio sam ovo snage i života, koje će mi Bog dati, posvetiti knjizi pravcem, koji odgovara mome zvanju na slavu Njegovu.“ Izbor njegov proglašen je javno na svečanoj sjednici Jugoslavenske akademije dne 30. novembra 1889. „Sve moje nastojanje ide na to,“ ubilježi Vojnović

tom zgodom, „da se pokažem dostojnim te časti, te da ovo malo snage, koje mi ostaje, posvetim knjizi i sve revnijem izvršivanju svojih učiteljskih dužnosti na slavu Božju i na korist Hrvatske.“ Skoro potom, dne 19. juna 1890., čitao je Vojnović u sjednici filozofičko-juridičkoga razreda drugu svoju radnju „O državnom ustroju republike dubrovačke“ (Rad knj. 103.), nakon koje bude u glavnoj skupštini od 4. decembra 1890. izabran pravim članom.

Koliko ga sve to razdragalo i obradovalo, nenadani mu jedan događaj zadade težak udarac. Iz nama danas još nepoznatih razloga, to jest onih, što ih je ban grof Khuen-Héderváry podnio-Njeg. Veličanstvu, bi Vojnović dne 5. marta 1891. trajno umirovljen. Tu neugodnu vijest dojavio mu je drug i prijatelj, tadanji rektor Natko Nodilo, već dne 8. marta 1891. „Dobri Bog mi dade snagu,“ bilježi Vojnović, „da mirno primim vijest, koja u jedan tren prekine i preokrene svu egzistenciju moje obitelji. Još teži bi udarac, kad mi vlada, odmjeriv mirovinu, otkinu deset godina službovanje, koje sam bio stavio za uvjet, kad mi bijaše ponuđena sveučilišna stolica i koje mi je bio kralj potvrdio svojom odlukom od 1. augusta 1875. Nikakva povoda, a kamo li uzroka, ne dadoh toj nepravednoj odluci. Ne bijah niti saslušan od vlade, niti ona navede bud kojih razloga. Sva je prilika, da moja vjerska načela i moje prijateljstvo s biskupom izazvaše taj udarac, kako poluslužbeni osječki list to izjavi. Kita odličnih prijatelja od svih strana, navlastito iz Dalmacije, izraziše mi svoju sućut. Mojoj djeci ostavljam ova pisma.“ Da ublaži nemili udarac, akademija naša izabere Vojnovića svojim tajnikom (30. decembra 1891.), ali poradi zdravstvenih razloga bude Vojnović prinuđen, ne samo da napusti to mjesto, već da se uopće iseli iz Zagreba. On oda-

bere mili svoj Dubrovnik, komu i posveti posljednje dane svoga života. Pred odlazak iz Zagreba bilježi ovo: „Do malo dana ostavljam Zagreb, poslije šestnaest godina i osam mjeseci prebivanja. Ako sam učinio kakva dobra, to stavljam na božji oltar i poklanjam Bogu. Za sve moje grijehe pitam mu proštenje, te izručujem sudbinu svoju i sve moje obitelji Njemu, da On njom upravlja, kako bude dobro za slavu božju i za korist naše mile domovine i za spas naših duša.“

Doselivši se u Dubrovnik, Vojnović se od god. 1892. do 1902. posvetio advokaturi, ali uz to još i istraživanju ustavne, pravne, trgovačke i socijalne politike dubrovačke republike. Plodove toga neumornoga i savjesnoga rada redom je objelodanila naša akademija, i to u „Radu“: „Sudbeno ustrojstvo republike dubrovačke“ (knj. 108., predano u sjednici od 22. oktobra 1891.; knj. 114., predano 2. jula 1892.; knj. i 115., predano 14. jula 1892.) u tri dijela; prvi ide od god. 1272. do 1459., drugi od 1460. do 1667., a treći od 1667. do 1808. Zatim: „Crkva i država u dubrovačkoj republici“ u dva dijela: „Stanje dubrovačke crkve u XVI. i XVII. vijeku“ („Rad“ knj. 119., predano 12. aprila 1893.) i „Odnosaji crkve s državom“ (knj. 121. predano 12. aprila 1893.); „Državni rizničari republike dubrovačke“ (knj. 127., predano 17. novembra 1894.) i „Carinski sustav dubrovačke republike“ („Rad“ knj. 129., predano 23. oktobra 1895). Pored tih rasprava Vojnović je još izdao iz dubrovačkoga arhiva mnoštvo građe, kojom se dašto poslužio u svojim radnjama. To su „Bibliografski pabirci iz dubrovačkihjeh arkiva“ („Starine“ knj. 27.), „Prilozi k arhivalnijem pabircima dubrovačkihjem“ („Starine 28.), i „Dodatak

raspravi: Državni rizničari republike dubrovačke“ („Starine“ knj. 28.). Napose pak odštampane su mu u akademičkoj zbirci „Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium“ vol. VII. njegove: „Bratovštine i obrtne korporacije u republici dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka“; u Zagrebu 1899., s vrlo važnom i vrijednom uvodnom raspravom.

Tim opsežnim i temeljitim radom Vojnović je prvi osvijetlio one strane dubrovačke prošlosti, za koje dosada nitko mario nije. Što je Konstantin Jireček za političku prošlost republike sv. Vlahu, ono je u neku ruku Vojnović za unutarnju, poglavito sudbeno-upravnu.

Koliko li su ga Dubrovčani cijenili, vidi se po tome, što ga 11. januara 1902. veleposrednici izabraše u dalmatinski sabor. No već ostarjeli i bolešljivi nekadanji prvak ne uzmože nikad više ući u onu dvoranu, u kojoj je punih dvanaest godina odjekivao njegov moćni i melodični glas. Još se u maju 1901. razbolje, a ne oporavi se nikad više. Pred smrt još osobito ga odlikova Sveta Stolica. Prigodom 70-godišnjice njegove papa Leon XIII. odlikova ga dne 22. februara 1902. kavaljerskim krstom reda Pija IX.; to je odlikovanje stim znatnije, što je Vojnović prvi Hrvat, koji ga je dobio.

No ubrzo potom morao je izmijeniti svijetom. Okružen vjernom ženom drugaricom i djecom, sinovima Ivom i Lujom, te kćerkom Katicom, a utješén naročitim apostolskim blagoslovom Sv. Oca, ispusti plemenitu dušu svoju u Dubrovniku dne 20. maja 1903., uoči Spasovdana, dva mjeseca prije Leona XIII. —

Upoznali smo se s Vojnovićem rodoljubom i naučenjakom; sada da ga još vidimo kao čovjeka.

Kosta Vojnović bješe odlučan i oduševljen Hrvat. U kući se njegovoj vazda govorilo hrvatski, a talijanski

i francuski više vježbe radi. Još šezdesetih godina svrati baš stoga na se pozornost Splječana. „Koji su ga šezdesetih godina poznavali i viđali u Spljetu,“ priča jedan znanac njegov, „okružena na javnim šetalištima od njegove djece, ne zaboraviše ga nikad. Talijanska stranka bješe bijesna na svaku hrvatsku riječ, a ono malo hrvatskih rodoljuba ili slabo znadu hrvatski ili od običaja kao da moraju govoriti talijanski. A naš Kosta s djecom svojom na oči dušmana nikad druge riječi nego hrvatski“.

Kao oduševljen katolik opet poznat bješe svima i svakomu na daleko i široko, jer je vjeru svoju ispo-
vijedao ne samo u užem krugu, nego javno pred čitavim svijetom, i to od najnježnije mladosti, vazda jednako gorljivo, do posljednjega daha.

Nema sumnje, da je Kosta Vojnović jedna od najizrazitijih naših ličnosti XIX. vijeka. U ovom kratkom nekrologu nije bilo prilike, da se nacrti slika onako potpuna i iscrpna, kako će to učiniti budući njegov biograf. Valja već sada naglasiti, da će taki sebi izabrati rijetko blagodarnu građu.

Spisak glavnih radova Vojnovićevih.

I. Talijanskim jezikom.

Un voto per l' Unione. Spalato 1861.

La Penisola Slavo-Ellenica (u „*Rivista contemporanea di Torino. Dicembre*) 1862.

Le condizioni economiche del Circolo di Spalato negli anni 1861—1863. Spalato 1865.

Lettere dalla Croazia. Zara 1873.

Cenni statistici sulla Croazia. Zara 1872.

Fondazione ed organamento dell' Università di Zagabria
(u „*Archivio giuridico italiano del prof. F. Serafini*).
1875.

II. Hrvatskim jezikom.

a) U „Mjesečniku“ hrv. prav. društva.

O filozofičkoj i juridičkoj naravi brzojava i njegovoj moralnoj važnosti 1876.

Spadaju li pogodbe brzojavom sklopljene na pismene i mogu li zamijeniti one, koje imaju po zakonu biti pismeno sastavljene? 1876.

O sukobu privatnoga prava sa javnim brzojavnim pravom i o načinu, kako da se ovaj poravna. 1876.

Kritična rasprava k tumaču građanskoga zakonika g. Dr. M. Derenčina. 1879.

Daljnja recenzija novih svezaka istoga tumača. 1880.

Daljnja recenzija novih svezaka istoga tumača. 1882.

Važan slučaj međjunarodnoga prava. Rasprava. 1883.

Rasprava o vatikanskim sudovima. 1883.

Konačna recenzija k Derenčinovom tumaču. 1883.

Propaganda univerzalna zaklada. 1884

Seoska obitelj kod Hrvata i Srba. 1885.

Kritična rasprava o pravu vlasnosti po austrijskom zakonu Dr. Rande. 1885.

Kritična rasprava o novom komentaru građanskoga zakonika Dr. L Pfaffa i dr. Fr. Hoffmanna. 1886.

O nuždi novoga izdanja građanskoga zakonika. 1886.

Rasprava o zadrugi u Francuskoj — pouka za nas. 1886.

Telefon u odnošaju prama pravu. 1887.

Crnogorski zakonik. 1888.

Nova teorija o temelju zaštiti posjeda. 1889.

Sveučilište u srednjem vijeku. 1890.

b) U „Pravu,“ pravničkom časopisu u Dalmaciji.

Kritična prispodoba francuskoga, austrijskoga i pruskoga civilnoga zakonika. 1875.

O glavnom temelju, na kojem počiva ženidbena zajednica — o njenoj nerazrješivosti po prirodnom i kršćanskom pravu. 1876.

O jednobračju, o bitnosti i o svrsi ženidbene zajednice. 1876.

O pravno-filozofičkomu temelju zajma na kamate. 1877.

c) U publikacijama Jugoslavenske akademije.

Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru. („Rad“ 96) 1888.

O državnom ustrojstvu republike dubrovačke. („Rad“ 103). 1891.

Sudbeno ustrojstvo dubrovačke republike.

I. 1272—1459. („Rad“ 105, 108) 1891. 1892.

II. 1460—1667. („Rad“ 114) 1893.

III. 1667—1808. („Rad“ 115) 1893.

Crkva i država u dubrovačkoj republici („Rad“ 119. 121) 1894. 1895.

Državni rizničari dubrovačke republike („Rad“ 127) 1896.

Carinarski sustav dubrovačke republike („Rad“ 129) 1896.

Bibliografski pabirci iz dubrovačkihjeh arkiva. („Starine“ 27) 1895.

Prilozi k arhivalnijem pabircima dubrovačkijem. („Starine“ 28) 1896.

Dodatak raspravi: Državni rizničari dubrovačke republike. („Starine“ 28) 1896.

Bratovštine i obrtne korporacije u republici dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka. (Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium vol. VII.) 1899.

Osim toga mnoštvo članaka u časopisima: „Il Crepusculo“, „Annuario dalmatico“, „Il Nazionale“ (Narodni list), „La Dalmazia cattolica“ (Katolička Dalmacija) „Katolički list“, „Obzor“ i još nekim drugim časopisima talijanskim i hrvatskim.
